

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۵/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۶/۲۴

تحلیل مکانی کاربری فضای سبز شهری (مطالعه موردی: پارک ملت شهر ایلام)

کبری عیساوی^۱

چکیده

پارک‌های شهری بخشی از فضای سبز عمومی‌اند که علاوه بر دارا بودن جنبه‌های تفریحی، فرهنگی و زیست‌محیطی، جنبه‌ی خدمات‌دهی به مناطق مختلف شهر را نیز دارد. استقرار پارک‌های شهری از یک سو به جهت تأثیری که بر کیفیت زندگی شهری و نیل به توسعه‌ی پایدار دارند و از سوی دیگر به جهت بار مالی بدون بازگشت سرمایه و سود که برای شهرداری‌ها به جای می‌نهند، ارزش بررسی گسترده را دارند. این تحقیق قصد دارد به بررسی دقیق این مسئله بپردازد. برای این - منظور معیارهای مکان‌یابی فضا‌های سبز شهری مورد بحث واقع شده و با تحلیل دسترسی به شریان‌های فرعی و اصلی نزدیکی به کاربری‌های سازگار و ناسازگار ماتریس مقیاس با مطالعه موردی پارک ملت شهر ایلام به بررسی رعایت این معیارها پرداخت است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای، اسنادی و بررسی‌های میدانی است. نتایج بدست آمده حاکی از آن است که این پارک از ۸۰ درصد سازگاری کامل در ماتریس سازگاری، ۸۷/۵ درصد مطلوبیت کامل در ماتریس مطلوبیت، ۲۰ درصد کاملاً متناسب و ۲۰ درصد نسبتاً متناسب در ماتریس ظرفیت و ۱۰۰ درصد کاملاً مناسب در ماتریس وابستگی است.

واژگان کلیدی: کاربری فضای سبز، مکان‌یابی، پارک ملت شهر ایلام.

^۱. دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه ایلام، Email: kobraesaie@gmail.com

مقدمه

گسترش روزافزون شهرها در کلیه کشورهای جهان و از جمله در ایران، از پیامدهای غیرقابل اجتناب عصر دانش و فناوری به شمار می‌رود (درویشی و مددی، ۱۳۹۴). تحولات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و رشد شتابان شهرها در دهه‌های اخیر منجر به تحولات عمیقی در شهرهای کشور شده است. رشد و توسعه‌ی شهرنشینی با گسترش کالبدی شهرها رابطه مستقیم داشته و دوری از طبیعت و قطع رابطه‌ی انسان با محیط زیست طبیعی را موجب می‌شود (McCord et al, 2014). با افزایش جمعیت و توسعه و گسترش شهرنشینی انسان‌ها به تدریج از طبیعت دور شده و تراکم بیش از حد جمعیت و دخالت در محیط طبیعی و ایجاد محیط‌های انسان ساخت، نیازهای زیست‌محیطی، جسمی و روحی انسان را بیش‌تر بروز داده است. برای رفع این نیازها انسان شهرنشین اقدام به ایجاد باغ‌ها و فضای سبز مصنوعی در داخل شهرها کرده است (اسمعیل‌زاده اندیشه و سلیمانی، ۱۳۹۴).

فضاهای باز و سبز شهری نه تنها به دلیل اهمیت تفریحی آنها مورد توجه است، بلکه به دلیل نقشی که در حفظ و تعادل محیط‌زیست شهری و تعدیل آلودگی هوا، پرورش روحی و جسمی ساکنان شهر ایفا می‌کند، ارزشمند هستند. فضای سبز که بخشی از سیمای شهر را تشکیل می‌دهد، به‌عنوان یکی از پدیده‌های واقعی از نخستین مسائلی است که انسان همواره با آن در تماس بوده و خواهد بود (Camarero et al, 2000).

رشد صنعت و افزایش جمعیت در شهرها، به ساخت‌وسازهای سوداگرانه منجر شده است که در ساختمان به موضوعات بهداشتی، تأمین نور کافی و هوای سالم و فضاهای گذران اوقات فراقت توجه کافی نمی‌کنند. از سوی دیگر، ضرورت ایجاد کاربری‌های جدید شهری، برای پاسخگویی به نیازهای روزافزون شهرنشینان به تدریج باعث کاهش سهم فضای سبز شهری شده، که پیامد محدودشدن دسترسی

انسان شهرنشین به طبیعت است. اما بنابر دلایلی از اوایل قرن بیستم بدین سو انسان شهرنشین توجهی دوباره به طبیعت و فضای سبز نشان داد، که نمود عینی آن ایجاد باغ‌های کاربردی به جای باغ‌های تفریحی است که به نیازهای جدید شهروندان پاسخ می‌دهد (پازند و ایلاقی، ۱۳۹۲).

پارک‌های شهری بخشی از فضای سبز عمومی‌اند که علاوه بر دارا بودن جنبه‌های تفریحی و فرهنگی و زیست‌محیطی، جنبه‌ی خدمات‌دهی به مناطق مختلف شهر را نیز دارد. استقرار پارک‌های شهری از یک سو به جهت تأثیری که بر کیفیت زندگی شهری و نیل به توسعه‌ی پایدار دارند و از سوی دیگر به جهت بار مالی بدون بازگشت سرمایه و سود که برای شهرداری‌ها به جای می‌نهند، ارزش بررسی گسترده را دارند. ساکنان شهرهای امروزی تنها به غذا نیازمند نیستند که با برطرف کردن آن، مسئله به نوعی پایان یافته تلقی گردد؛ بلکه مسکن خوب، فضای زندگی مناسب، محیط آرام و تنفس هواس پاکیزه نیز در زمره‌ی نیازهای اصلی و عمده به شمار می‌آیند (درویشی و مددی، ۱۳۹۴). البته رشد سریع شهرها را می‌توان از بزرگ‌ترین تهدیدکننده‌های محیط زیست برشمرد، که تأثیرات آن به ساکنان شهرها یعنی انسان‌ها منتقل خواهد شد و تأثیری بس فرساینده بر روح و جسم انسان شهری باقی خواهد گذاشت (اسمعیل‌زاده اندیشه و سلیمانی، ۱۳۹۴).

روند توسعه شهری در دهه‌های اخیر نیز چنان بوده که منجر به ایجاد ناهماهنگی‌هایی در چگونگی استفاده از زمین‌های شهری و به قولی عدم تعادل در پراکندگی تسهیلات و خدمات عمومی در سطح شهرها شده که نمود فضایی این عدم تعادل‌های محلی و منطقه‌ای را می‌توان در ایجاد محلات غنی و فقیر، استفاده بی‌رویه از اتومبیل برای سفرهای درون شهری، استفاده قشر خاص جامعه (کم درآمد) از وسائل نقلیه عمومی و در نهایت روند تصاعدی سفرهای درون شهری مشاهده کرد (قنبری، و کریم نژاد، ۱۳۹۳).

از بین خدمات و تسهیلات مختلف شهری، فضاهای سبز شهری و پارک‌ها نه تنها به دلیل اهمیت تفریحی آنها مورد توجه بوده است، بلکه به دلیل نقش مهمی که در حفظ تعادل محیط زیست شهری و تعدیل آلودگی هوا دارند و همچنین باعث کاهش تراکم ساختمانی و پرورش روحی و جسمی شهروندان می‌شوند (Millward and Sabir, 2011).

پارک‌های شهری دارای نقش اجتماعی اقتصادی و اکولوژیکی هستند، با مزایایی چون درمان بیماری‌های روحی، محیطی مطلوب برای پرورش کودکان، یکپارچگی اجتماعی، حفظ آسایش و نظایر این‌ها، که در عین حال شاخصی برای ارتقای کیفیت فضای زندگی و توسعه جامعه محسوب می‌شوند (McCord et al, 2014). بی‌تردید فضای سبز و پارک‌های شهری را باید در زمره‌ی اساسی‌ترین عوامل پایداری حیات طبیعی و انسانی در شهرنشینی امروز به شمار آورد، که اگر به صورت صحیحی برنامه‌ریزی شوند، در سالم‌سازی جسم و روح انسان تأثیرات مثبتی خواهند داشت. پارک‌های شهری به عنوان یکی از مهم‌ترین فضاهای عمومی خدماتی شهر نقش زیادی در ارتقای شرایط اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی نواحی شهری دارند. این فضاها به موازات رشد و متراکم شدن نواحی شهری در جوامع مختلف مورد توجه قرار گرفته‌اند و راهبردهای گوناگونی برای مکان‌یابی و توزیع مناسب آنها در محیط‌های شهری ابداع و به کار گرفته شده است (Al-Shalabi, et al, 2006).

مکان‌یابی مراکز خدمات‌رسانی در برنامه‌ریزی شهری از اهمیت خاصی برخوردار است. مکان‌یابی بهینه خدمات شهری باعث کاهش هزینه‌های مدیریت شهری و هزینه‌ی دسترسی می‌شود و تحقق عدالت اجتماعی را به دنبال دارد و امکان زیست بهتر، رفاه و آسایش شهروندان را فراهم می‌آورد. مکان‌یابی نادرست فضاهای شهری در نهایت منجر به ایجاد ناهنجاری‌هایی از جمله: استفاده‌ی کم

کاربران از فضاهای ایجاد شده، ایجاد محدودیت در ارائه طرح معماری مناسب، آشفته‌گی در سیمای شهری، مشکلات مربوط به آبیاری و اصلاح خاک، عدم تعاملات اجتماعی نامناسب، مشکلات مدیریت و نگهداری، کاهش امنیت روانی و اجتماعی و غیره شده است (پازند و ایلاقی، ۱۳۹۲). با توجه به موارد ذکر شده و اهمیت مبحث مکانیابی فضای سبز در امر برنامه‌ریزی شهر، هدف این تحقیق مکانیابی کاربری فضای سبز می‌باشد. پژوهش اخیر بر پایه سوال و فرضیه ذیل تدوین شده است:

سوال: آیا پارک ملت شهر ایلام مطابق با استانداردهای کاربری اراضی شهری طراحی شده است؟

فرضیه: پارک ملت شهر ایلام مطابق با استانداردهای کاربری اراضی شهری طراحی شده است.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

واژه فضای سبز، کمتر از نیم قرن است که در فرهنگ ادبیات شهرسازی جهان مرسوم شده است. منظور از فضای سبز شهری نوعی از سطوح کاربری زمین شهری با پوشش‌های گیاهی انسان ساخت است که هم واجد بازدهی اکولوژیکی و هم واجد بازدهی اجتماعی هستند. منظور از بازدهی‌های اکولوژیک عبارت است از: زیباسازی بخش‌های شهری، کاهش دمای محیط، تولید اکسیژن، افزایش نفوذپذیری خاک در مقابل انواع بارش و مانند اینها و از دیدگاه حفاظت محیط زیست، فضای سبز شهری بخش جاندار ساخت کالبدی شهر را تشکیل می‌دهد (Camarero et al, 2000).

فضای سبز که بخشی از سیمای شهر را تشکیل می‌دهد، به عنوان یکی از پدیده‌های واقعی، از نخستین مسائلی است که انسان با آن همواره در تماس بوده و خواهد بود. اهمیت فضای سبز در محیط‌های شهری، تا آن حد است که به عنوان

یکی از شاخص‌های توسعه یافتگی جوامع مطرح است. پارک‌های شهری دارای نقش اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی هستند که با مزایایی چون درمان بیماری‌های روحی، محیطی مطلوب برای پرورش کودکان، یکپارچگی اجتماعی، حفظ آسایش و نظایر آن‌ها محسوب می‌شوند (قنبری، و کریم نژاد، ۱۳۹۳).

همچنین استقرار پارک‌های شهری از یک سو به جهت تاثیری که بر کیفیت زندگی شهری و نیل به توسعه پایدار دارند و از سوی دیگر به جهت بار مالی بدون بازگشت سرمایه و سود که برای شهرداری‌ها به جای مینهند، ارزش بررسی گسترده را دارند (زارع و همکاران، ۱۳۹۰).

به وجود آوردن فضاهای شهری مطلوب به یکایک عناصر تشکیل‌دهنده‌ی آن بستگی دارد و کیفیت ساخت هر یک از این عناصر و چگونگی استقرار آنها در محیط و ارتباط آنها به یکدیگر نیز تاثیر مستقیمی در بهبود کیفیت محیطی و در نتیجه جذب و سرویس‌دهی بهینه به مراجعه‌کنندگان پارک‌ها خواهد بود (Balram and Dragicevic, 2005).

این مکان‌ها بخشی از ساختار شهری است که جانمایی آن می‌بایست همسو با ضروریات زندگی شهری و در پاسخگویی به نیاز شهروندان، با در نظر گرفتن امکانات و محدودیت‌های شهر و همچنین به دست آوردن الگوهای باارزش که دارای معانی و مفاهیم فرهنگی از درون جامعه است، صورت پذیرد (شریفی و همکاران، ۱۳۹۱).

تحلیل تناسب فضایی-مکانی

تحلیل تناسب فضایی-مکانی فرایندی است که مکان مناسب را در پهنه‌ی تعیین‌شده برای کاربری خاص تعیین می‌کند (Maruani, 2007). تحلیل تناسب زمین به فرایند تعیین سازگاری، قابلیت و شایستگی بخشی از زمین برای کاربری

معین و تعریف شده اطلاق می‌گردد و به عبارت دیگر فرایندیست برای تعیین شایستگی منبع زمین برای تعداد خاصی از کاربری‌ها و تعیین سطح تناسب آن (Millward and Sabir, 2011). به منظور تعیین مطلوب‌ترین مسیر توسعه آتی، تناسب برای کاربری‌های متنوع می‌بایستی با هدف رشد در مسیر مناسب‌ترین مکان‌ها مورد مطالعه قرار گیرد. این تحلیل یک متد مهم برای برنامه‌ریزی‌های اکولوژیکی می‌باشد. تناسب زمین با توجه به ویژگی‌هایی مانند هیدرولوژیکی، جغرافیایی، توپوگرافی، ژئولوژی، بیولوژی، اجتماعی و غیره تعیین می‌گردد (AI- (Shalabi, et al, 2006).

عملکردهای فضای سبز در ساخت کالبدی شهر

با توجه به تقسیمات کالبدی شهر، عملکرد فضای شهری نیز تغییر خواهد کرد و از لحاظ کالبدی به رده‌های مختلف واحد همسایگی، محله، ناحیه و منطقه تقسیم می‌شود و تعدادی از کاربری‌های خدماتی متناسب با آن در این تقسیمات کالبدی گنجانده می‌شود. از جمله خدمات قابل استقرار در واحد همسایگی، بوستان کودک و کودکان و واحد تجاری است. در مقیاس محله مدارس ابتدایی، واحد تجاری و بوستان محله‌ای مستقر می‌شود. در مقیاس ناحیه، مدارس راهنمایی، فعالیت‌های تجاری در حد ناحیه و کاربری ورزشی و پارک ناحیه‌ای مستقر می‌شود. در مقیاس منطقه نیز فعالیت‌های فرهنگی، باشگاه ورزشی، فعالیت‌های درمانی، پارک منطقه‌ای، دبیرستان می‌تواند مستقر شود (Balram and Dragicevic, 2005).

۱- عملکرد اکولوژیکی: تنوع زیستی و حفاظت از محیط زیست کاهش آلودگی هوا و صوتی، معتدل کردن هوا، سایه افکنی و تنظیم میکرو کليما (ریز اقلیم)، کمک به آرام کردن جریانات سیل و کیفیت آب، ایجاد سطح نفوذپذیری برای جذب آب

و ایجاد فرصت‌هایی برای مطالعات تاریخی و محیطی، از عملکردهای مهم اکولوژیکی فضای سبز شهری می‌باشد (زارع و همکاران، ۱۳۹۰).

۲- عملکرد اجتماعی-روانی: ایجاد مکان‌های مناسب برای ورزش، تفریح، در جهت سالم نگهداشتن سلامتی انسان و در دسترس بودن فضاها برای همه ساکنان شهر و به وجود آوردن محیط آرام در شهر می‌تواند به عنوان عاملی مهم در جهت سلامتی اجتماعی و روانی عمل کند (Maruani, 2007). در بیشتر بحث‌ها از پارک‌ها و فضاهای سبز شهری به عنوان یکی از راهکارهای بسیار مهم که می‌تواند کیفیت زندگی اجتماعی شهری را بالا ببرد، تاکید شده است (شریفی و همکاران، ۱۳۹۱).

فضای سبز می‌تواند خدمات اجتماعی و روانی بسیار زیادی ارائه دهد و به عنوان عاملی که می‌تواند نقش بسیار مهمی در توانمند ساختن شهرهای جدید و همچنین ساکنان آن‌ها داشته باشد عمل کند.

معیارهای مکان‌یابی در برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری

بدون تردید تعیین اصول دقیق مکان‌یابی فعالیت‌های مختلف در شهر به دلیل ماهیت برای مسائل شهری بسیار دشوار است. هدف اصلی از سلسله اقدامات برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری تأمین رفاه اجتماعی و اقتصادی شهروندان است. معیارهای مکان‌گزینی که در راستای هدف فوق قرار می‌گیرد عبارتند از:

الف) سازگاری: یکی از اهداف اصلی برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری مکان‌یابی مناسب کاربری‌ها و جداسازی کاربریهای ناسازگار از یک دیگر است. مثلاً سعی می‌شود کاربری‌هایی که آلودگی‌هایی از قبیل دود، بو و صدا تولید می‌کند دور از مناطق مسکونی، فرهنگی و اجتماعی استقرار یابند در مقابل، فعالیت‌های مکمل یکدیگرند در کنار یکدیگر مستقر می‌شوند. کاربری‌های سرویس دهنده با ترتیب

اولویت‌های همجواری نیز مشخص می‌شوند. برای نمونه در ضوابط مربوط به کاربری مسکونی، سرویس‌دهنده، بی‌کالبد (فضای باز، گذران اوقات فراغت و کاربری تفریحی مثل پارک)، بهداشتی و درمانی، آموزشی و تجاری به ترتیب اولویت همجواری برخوردارند.

ب) آسایش: فاصله و زمان، عوامل مهمی در اندازه‌گیری میزان آسایش و راحتی انسان‌ها به شمار می‌آیند، چرا که بر اثر تأمین آنها سهولت دسترسی به خدمات شهری که یکی از اهداف مهم برنامه‌ریزی شهری است میسر می‌شود.

ج) کارایی: یکی از عوامل اصلی تعیین‌کننده مکان کاربری‌ها در شهر، الگوی قیمت زمین شهری است. به لحاظ اینکه هر کاربری از لحاظ اقتصادی و سرمایه‌گذاری تابعی از قیمت زمین و هزینه‌های متصور بر آن است که بر اساس شیوه تحلیل هزینه و منفعت معین می‌شود (بردباری و کاملی، ۱۳۹۴).

د) مطلوبیت: مطلوبیت و دلپذیری در برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری یعنی تلاش در جهت حفظ و نگهداری عوامل طبیعی به ایجاد فضاهای باز و دلپذیر، چگونگی شکل گرفتن راه‌ها، ساختمان‌ها و فضای شهری.

ه) سلامتی: اعمال ضوابط محیطی و بهداشتی مناسب برای کاهش آلودگی حاصل از کاربری‌های مختلف و رعایت استانداردهای بهداشتی برای تأمین سلامتی محیط زیست انسان یکی از اهداف مکان‌یابی کاربری‌هاست.

و) استانداردهای ایمنی: هدف از این کار به طور کلی حفاظت شهر در مقابل خطرهای احتمالی است. خطرهای بلایای طبیعی مانند سیل، زلزله، طوفان و آتشفشان و غیر طبیعی، مانند همجواری منطقه صنعتی با منطقه مسکونی که با اصل سازگاری مورد اشاره مغایرت دارد و سایر مواردی که به نحوی باعث تضعیف ضریب ایمنی و امنیت شهر می‌گردد (زاریان و بغدادی، ۱۳۹۵).

معیارهای مکان‌گزینی فضای سبز شهری

پیش از هر اقدامی در طراحی و معماری فضای سبز باید معیارهای عمل را به درستی مشخص کرد و ارائه داد. نکته‌ای که در خصوص فضای سبز اهمیت بالایی برخوردار است، مکان‌یابی آن است. جیکوب^۱ منتقد شهرسازی معاصر معتقد است که (پارک باید در جای باشد که زندگی در آن موج میزند، جای که در آن فرهنگ و فعالیت‌های بازرگانی و مسکونی است. تعدادی از بخش‌های شهری دارای چنین نقاط کانونی ارزشمندی از زندگی هستند که به ایجاد پارک‌های محلی یا میدانی عمومی، مناسب به نظر می‌رسد). اصولاً بدترین پارک‌های دارای مشکل، آن‌هایی هستند که در مکان‌هایی که مردم از کنار آنها نمی‌گذرند و تمایل به چنین کاری ندارند، قرار دارند. معیارهایی که در مکان‌یابی فضاهای سبز عمومی باید رعایت شوند، به شرح زیر است:

۱- مرکزیت: کاربری فضای سبز عمومی باید در مراکز شهری، اعم از مراکز محلات، مراکز ناحیه و مناطق شهری مکانیابی شوند (یوسفی و همکاران، ۱۳۹۳).

۲- سلسله مراتب: فضاهای سبز عمومی باید متناسب با موقعیت کارکردی خود بر حسب واحد همسایگی، محله، ناحیه و منطقه مکان‌یابی شوند. و از جانمایی پارک‌ها با مقیاس فرامحله‌ای در داخل محلات باید در حد امکان جلوگیری شود (همان).

۳- دسترسی: هر یک از پارک‌های شهری باید از چهار سو به شبکه ارتباطی دسترسی داشته باشند؛ تا بدین طریق هم امکان جذب جمعیت بیشتر فراهم شود و هم امکان نظارت اجتماعی و امنیت پارک افزایش یابد، در عین حال امکان بهره‌برداری دیداری از جلوه‌ای زیبای پارک برای رهگذران از چهارسو فراهم باشد (همان).

^۱. Jakob

توزیع مکانی فضای سبز باید به گونه‌ای باشد که دستیابی به آن به آسانی صورت گیرد. برخی زمان دسترسی را ده دقیقه، که معادل ۴۰۰ تا ۵۰۰ متر از نواحی مسکونی، است برآورد می‌کنند (زاریان و بغدادی، ۱۳۹۵).

از آنجا که یکی از اهداف برنامه‌ریزی شهری، برقراری عدالت اجتماعی است؛ بدین منظور برای مکان‌یابی فضای سبز شهری از الگوی حداقل فاصله استفاده شده است. در این الگو سعی بر آن است تا تمام افراد جامعه کمترین فاصله را برای رسیدن به پارک و فضای سبز شهری بپیمایند و در واقع فاصله از پارک و فضای سبز شهری به حداقل ممکن برسد (بردباری و کاملی، ۱۳۹۴).

در زمینه مکان‌یابی فضای سبز شهری پژوهش‌های متعددی صورت گرفته است که برخی از آنها عبارتند از:

-کمبر و همکاران^۱ (۲۰۰۸) با استفاده از مدل تحلیل شبکه و سیستم اطلاعات جغرافیایی به بررسی میزان دسترسی هریک از گروه‌های قومی و مذهبی به فضاهای سبز شهری در انگلیس پرداخته‌اند. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که با توجه به اینکه الگوی توزیع فضای سبز دو برابر سرانه استاندارد می‌باشد اما برخی محلات (هندو و سیک‌ها) با محدودیت روبرو هستند. این مطالعات نشان می‌دهد که در تمام سطوح برنامه‌ریزی محلی، چگونه با استفاده از نرم‌افزار ARCGIS، می‌توان دسترسی به هریک از خدمات را معین کرد.

-مک‌کوناچی و همکاران^۲ (۲۰۱۰)، در مقاله خود نابرابری‌های عمومی در برخورداری از فضای سبز شهری در شهرهای کوچک آفریقا را به کمک نرم‌افزار GIS و عکس‌های هوایی مورد بررسی قرار داده و مشخص شده است که توزیع

^۱ - camber et al

^۲ - Mc Connachie et al

فضای سبز شهری اغلب متأثر از ویژگی‌هایی مانند نسبت فضای تجاری؛ سود ساکنان و عامل قومیت است.

-ابراهیم‌زاده و عبادی‌جوکندان (۱۳۸۷) در مقاله‌ای تحت عنوان توزیع فضایی- مکانی کاربری فضای سبز در منطقه ۳ شهر زاهدان معتقدند که گسترش و توسعه‌ی فضای سبز در کشورهای مختلف همبستگی زیادی با محیط طبیعی و پیشرفت‌های هر کشور دارد. اصولاً وجود فضای سبز مناسب در شهرها افزون بر سلامت جسمانی، موجب آرامش روان، بازده کاری بیشتر و کیفیت زندگی برتر می‌گردد. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد در شهر زاهدان و منطقه ۳ آن، کمبود شدید فضای سبز شهری محسوس است. در عین حال توزیع فضایی آن نیز بسیار نامطلوب و نامتناسب است.

-حاتمی‌نژاد و عمران‌زاده (۱۳۸۹)، در مقاله خود به بررسی الگوی توزیع مکانی فضای سبز شهری در کلان شهر مشهد و نیاز شهروندان به فضای سبز پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که سرانه فضای سبز شهر مشهد با توجه به استانداردهای ملی و بین‌المللی ارائه شده، در سطح بسیار پایینی قرار دارد و علاوه بر آن، هیچ تناسبی بین میزان جمعیت مناطق شهرداری شهر مشهد یعنی نیاز شهروندان با مساحت منطقه و فضای سبز وجود ندارد.

معرفی شهر ایلام

شهر ایلام مرکز شهرستان ایلام در شمال‌غربی استان ایلام قرار گرفته و با شهرستان‌های ایوان، ملکشاهی، سیروان، چرداول، دره‌شهر و نیز مهران همسایه است. شهرستان ایلام از غرب به کشور عراق محدود می‌شود. در طی چند سال اخیر شهرداری شهر ایلام به دو منطقه تقسیم شد که شامل شهرداری منطقه ۱ و شهرداری منطقه ۲ است. بافت شهری شهر ایلام در حال بازسازی از حالت قدیمی به حالت

نو می‌باشد. شهر ایلام در حال وسعت روزافزون می‌باشد. با توجه به اینکه چهار چوب این شهر در حصر کوه‌های اطراف شهر است باید برای آینده شهرسازی شهر ایلام چاره‌ای اندیشیده شود.

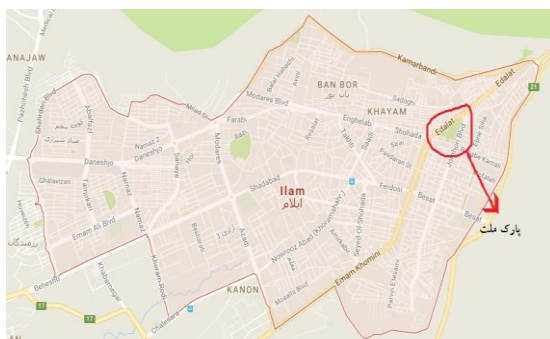
شکل (۱): موقعیت استان ایلام و شهر ایلام در نقشه ایران

شکل (۲): نقشه کاربری شهر ایلام

در سطح شهر ایلام همچنان که در شکل (۲) مشاهده می‌کنید بیشترین کاربری مربوط به کاربری مسکونی است، که ۲۹/۸ درصد از کل سطح شهر را اشغال نموده است. بعد از آن کاربری آموزشی و کاربری تجاری در رتبه‌های بعد هستند.

پارک ملت در محله ۱ شهر ایلام قرار گرفته است این پارک از شمال و غرب به خیابان عدالت از شرق به بلوار جمهوری و از جنوب به خیابان ربابه کمالی منتهی می‌شود. این پارک از جمله پر ترددترین پارک‌های شهر است که این خود باعث شده تا طراحی متناسب با اقلیم آسایش در آن مورد توجه واقع شود. شکل ۳ موقعیت پارک ملت در شهر ایلام را نشان می‌دهد.

شکل (۳): موقعیت پارک ملت شهر ایلام

مواد و روش‌ها

روش انجام این پژوهش توصیفی - تحلیلی مبتنی بر مطالعات اسنادی، کتابخانه‌ای و میدانی است. ابتدا تجزیه و تحلیل اطلاعات پژوهش انجام شده و بعد از آن جهت تکمیل داده‌های پژوهش از محدوده مورد مطالعه، بررسی میدانی صورت گرفته برای این منظور معیارهای مکان‌یابی فضاهای سبز شهری مورد بحث واقع شده و با تحلیل دسترسی به شریان‌های فرعی و اصلی نزدیکی به کاربری‌های سازگار و ناسازگار ماتریس مقیاس با مطالعه موردی پارک ملت شهر ایلام به بررسی رعایت این معیارها پرداخته شده است. مراحل کلی انجام پژوهش حاضر شامل این

موارد است: تهیه مقدمات و انجام عملیات و اقدامات آغازین؛ به دست آوردن داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز در سطح محدوده مورد مطالعه؛ مطالعه‌ی کارهای انجام شده در دیگر مناطق مختلف جهان و سنجش آن با منطقه‌ی مورد مطالعه، تجزیه و تحلیل یافته‌ها؛ و ارائه‌ی راهکارهای اجرایی و عملی ساختن پیشنهادها.

معرفی متغیرها و شاخص‌ها

منطقه مورد مطالعه به طور کامل مورد پژوهش و بررسی قرار گرفته و سپس شاخص‌های موجود و موردنظر استانداردهای کاربری اراضی شهری شامل (سازگاری، آسایش، کارایی، مطلوبیت، سلامت و ایمنی) و شاخص‌های طراحی پارک شامل (مرکزیت، سلسله مراتب دسترسی) شناسایی و تعریف شده‌اند. مهم‌ترین و مفیدترین راه برای طبقه‌بندی متغیرها و نقشی که در تحقیق بر عهده دارند، تقسیم آن‌ها به دو نوع متغیرهای مستقل (استانداردهای کاربری اراضی شهری) و متغیر وابسته (پارک ملت) است.

یافته‌های تحقیق

ارزیابی کاربری پارک ملت

ارزیابی کاربری‌های مختلف شهری اساساً به منظور اطمینان خاطر از استقرار منطقی آنها و رعایت تناسبات لازم به دو صورت کمی و کیفی صورت می‌گیرد. الف) ارزیابی کمی: این ارزیابی بر اساس مقایسه سرانه‌های موجود کاربری‌ها با استانداردهای مربوط یا از طریق بررسی نیازهای فعلی و آتی منطقه مورد مطالعه صورت می‌گیرد.

ب) ارزیابی کیفی: در این مرحله ویژگی‌های کیفی معین شده و نسبت آنها به یکدیگر بر اساس چهار ماتریس ذیل بررسی می‌شود. ماتریس سازگاری - ماتریس مطلوبیت - ماتریس ظرفیت - ماتریس وابستگی.

الف - ماتریس سازگاری

در این نوع ماتریس دو نوع کاربری مجاور باید هماهنگ بوده و مزاحمتی برای همدیگر بوجود نیاورند و حتی در بعضی مواقع به همدیگر کمک کنند. برای هر فعالیتی با توجه به خصوصیاتش، حوزه نفوذ و اثرگذاری باید تعریف گردد. در صورتی فعالیت‌های می‌توانند کنار هم قرار بگیرند که: آثار سوء برهم نداشته باشند. و خارج از حوزه نفوذ دیگری قرار گیرند. در اینصورت کاربری‌های تخصیص یافته سازگار محسوب می‌شوند.

جدول (۱): ضوابط و معیارهای استقرار پارک‌ها در جوار سایر کاربری‌ها

همجواری کامل سازگار	همجواری‌های نسبتاً سازگار	همجواری‌های بی تفاوت	همجواری‌های نسبتاً ناسازگار	همجواری‌های ناسازگار
کاربری آموزشی	باغات و مزارع	همجواری با آموزش عالی	نظامی	صنعتی
فضای ورزشی	تاسیسات و تجهیزات شهری		بهداشتی و درمانی	
بافت‌های مسکونی	اداری			
تجاری و تجاری مسکونی				
موسسات و مراکز فرهنگی				
مکان ورزشی				
فضای باز و بایر				
فضای سبز				

جدول (۲): ارزیابی ماتریس سازگاری، فضای سبز (پارک ملت) در شهر ایلام با سایر کاربری

کاربری های مجاور پارک ملت	مسکونی	حمل و نقل	تجاری	اداری	بهداشتی و درمانی
	با تراکم مناسب	محل‌های با سرعت متوسط	سوپر مارکت	دادگستری، شهرداری	درمانگاه شهدا
وضعیت کاربری	کاملاً سازگار	کاملاً سازگار	کاملاً سازگار	نسبتاً سازگار	ناسازگار

ب- ماتریس مطلوبیت

در این نوع ماتریس رابطه بین سایت (زمین و محل) با نوع فعالیت یعنی رابطه زمین با کاربری مورد نظر مطرح است. یعنی هر زمینی برای کاربری ویژه‌ای مناسب است و هر کاربری زمین خاصی را می‌طلبد که در مکان‌گزینی مراکز خدمات شهری یک اصل مهم محسوب می‌گردد.

جدول (۳): استانداردهای فضای سبز و مقایسه آن با محدوده مورد مطالعه

وضعیت موجود مورد مطالعه (پارک ملت)	استانداردهای محل استقرار وضعیت فضای سبز
۱- ابعاد زمین ۵۰۰۰ مترمربع	۱- ابعاد زمین و فضای سبز
۲- موقعیت زمین رعایت شده	۲- موقعیت زمین (آفتاب گیر، دور از مسیر بادهای شدید)
۳- شیب زمین کمتر از ۱۰ درصد	۳- شیب زمین ۸٪ در مناطق معمولی ۱۵٪ در منطق کوهستانی)
۴- خصوصیات فیزیکی زمین کاملاً رعایت شده	۴- خصوصیات فیزیکی (مقاومت زمین، دوری از مسیل‌ها، حریم‌ها)
۵- دسترسی‌ها به طور کاملاً رعایت نشده	۵- دسترسی (عدم ارتباط مستقیم با خیابان اصلی، امکان تردد وسایل نقلیه امداد رسانی)
۶- تاسیسات و تجهیزات رعایت شده	
۷- آلودگی‌های نسبتاً رعایت شده	
۸- کاربری های همجوار، مسکونی، اداری رعایت شده است	

۶- تاسیسات و تجهیزات (آب و برق، تلفن و گاز،

فاضلاب)

۷- آلودگی‌ها (صوتی، هوا، محیطی)

۸- کاربری‌های همجوار

جدول (۴): ارزیابی ماتریس مطلوبیت پارک ملت شهر ایلام

ابعاد	موقعیت	شیب	خصوصیات	دسترسی	تاسیسات	آلودگی‌ها	کاربری‌های
زمین	زمین	زمین	ت	ی	و تجهیزات	همجوار	
فیزیکی							
پار	کاملاً	کاملاً	کاملاً	نسبتاً	کاملاً	کاملاً	کاملاً مطلوب
ک	مطلوب	مطلوب	مطلوب	نامطلوب	مطلوب	مطلوب	
ملت							

ج- ماتریس ظرفیت

در این ماتریس به دنبال ارزیابی این مطلب است که آیا یک کاربری بر اساس مقیاس و حوزه فعالیتش با سطوح مختلف تقسیمات کالبد شهر استقرار یافته است یا نه کاربری‌های فضای سبز، هر کدام در تقسیمات کالبدی شهر جایگاه و حوزه عملکرد معینی دارند.

جدول (۵): ماتریس ظرفیت استاندارد

کشور	منطقه	شهر	ناحیه	محله	زیر محله	واحد	تیپ پارک
همسایگی							
کاملاً	کاملاً	کاملاً	نسبتاً	نسبتاً	کاملاً	کاملاً	همسایگی
نامناسب	نامناسب	نامناسب	نامناسب	متناسب	متناسب	متناسب	
کاملاً	کاملاً	کاملاً	بی	کاملاً	کاملاً	کاملاً	کودک
نامتناسب	نامتناسب	نامناسب	تفاوت	متناسب	متناسب	متناسب	
کاملاً	کاملاً	کاملاً	بی	کاملاً	نسبتاً	نسبتاً	محله‌ای
نامتناسب	نامتناسب	نامناسب	تفاوت	متناسب	متناسب	متناسب	

فصلنامه مطالعات عمران شهری

ناحیه‌ای	بی تفاوت	کاملاً	کاملاً	نسبتاً	بی	کاملاً	کاملاً
منطقه‌ای	کاملاً	کاملاً	کاملاً	بی	کاملاً	کاملاً	کاملاً
شهری	کاملاً	کاملاً	کاملاً	کاملاً	کاملاً	کاملاً	کاملاً
خطی	کاملاً	کاملاً	کاملاً	کاملاً	کاملاً	کاملاً	کاملاً

کاربری فضای سبز پارک ملت حوزه عملکردی معینی دارد و در تقسیمات کالبدی شهر بعنوان یک پارک از محله فراتر بوده و جزء پارک‌های ناحیه‌ای است.

جدول (۶): ماتریس ظرفیت پارک ملت

کشور	منطقه	شهر	ناحیه	محله	زیر محله	واحد همسایگی	تیپ پارک
فایده	فایده	کاملاً	کاملاً	کاملاً	نسبتاً	نسبتاً	پارک
عملکرد	عملکرد	نامناسب	مناسب	نامناسب	متناسب	نامناسب	ملت

د- ماتریس وابستگی

این نوع کاربری‌ها می‌توانند به صورت زنجیره‌وار بهم وابسته باشند و بر خلاف مواردی که کاربری‌ها با یکدیگر ناسازگار بوده‌اند و همجواری آنها ایجاد مزاحمت می‌نماید، گاهی اوقات فعالیت یک کاربری وابسته به فعالیت‌ها می‌شود در این ماتریس تأکید بر این است که کاربری به صورت زنجیره‌وار به هم وابسته باشند. پارک ملت برای ارائه خدمات بهتر از فعالیت کاربری‌های مکمل زیر وابسته است.

الف - بافت مسکونی همجوار باشد.

ب- موسسات فرهنگی نظیر کتابخانه، کانون فرهنگی و ...

ج- زمین‌های با کاربری ورزشی.

د- فضای سبز عمومی.

پارک ملت جهت ارائه خدمات بهینه باید از همجواری با کاربری‌های زیر اجتناب کند:

الف- آلاینده‌های هوای (صنایع، ترمینال‌ها و...)

ب- آلاینده‌های صوتی (بزرگراه، فرودگاه، راه آهن و ...)

ج- آلاینده‌های محیطی (فاضلاب، کشتارگاه، دامداری).

د- عدم ارتباط مستقیم و ورود و خروج به خیابان و جاده‌های اصلی و شبکه‌های پرتراфик

جدول (۷): ارزیابی ماتریس وابستگی پارک ملت

کاربری‌های غیر وابسته				کاربری‌های وابسته		
آلاینده هوایی	آلاینده صوتی	آلاینده محیطی	آلاینده اصلی	تجاری	ورزشی	مسکونی
کاملاً مناسب	کاملاً مناسب	کاملاً مناسب	کاملاً مناسب	کاملاً متناسب	نسبتاً مناسب	کاملاً مناسب
متناسب	متناسب	متناسب	متناسب	متناسب	متناسب	متناسب

جدول (۸): برآیند ارزیابی نمونه مورد مطالعه (پارک ملت) در چهار ماتریس مزبور

وضعیت ممکن به	وضعیت موجود کاربری	وضعیت موجود کاربری
یک کاربری	مورد مطالعه	مورد مطالعه به درصد
کاملاً سازگار	۴	٪۸۰
نسبتاً ناسازگار	۱	٪۲۰
بی تفاوت	۰	۰
نسبتاً ناسازگار	۰	۰
کاملاً ناسازگار	۰	۰
تعداد متغیر مورد مطالعه	۵	٪۱۰۰
کاملاً مطلوب	۷	٪۸۷/۵

نسبتاً مطلوب	۱	۱۲/۵٪	ماتریس مطلوبیت	
نسبتاً نامطلوب	۰	۰		
کاملاً نامطلوب	۰	۰		
تعداد متغیر مورد مطالعه			۸	۱۰۰٪
کاملاً مناسب	۱	۲۰٪	ماتریس ظرفیت	
نسبتاً مناسب	۱	۲۰٪		
بی تفاوت	۰			
نسبتاً نامناسب	۱	۲۰٪		
کاملاً نامناسب	۲	۴۰٪		
تعداد متغیر مورد مطالعه			۵	۱۰۰٪
وابسته مطلوب	۳	۴۲/۸٪	ماتریس وابستگی	
دوری گزینی مطلوب	۴	۵۷/۲٪		
تعداد متغیر مورد مطالعه			۷	۱۰۰٪

بحث و نتیجه گیری

- نتایج ماتریس سازگاری، حاکی از سازگاری کامل ۴ شاخص از ۵ شاخص ارزیابی شده (۸۰ درصد) کاربری‌های همجوار با این کاربری و ۱ شاخص نسبتاً سازگار (۲۰ درصد) نسبت به کاربری مورد مطالعه است.
- نتایج ماتریس مطلوبیت بیانگر (۸۷/۵ درصد) کاملاً مطلوب و (۱۲/۵ درصد) نسبتاً مطلوب است.
- نتایج ماتریس ظرفیت بیانگر (۲۰ درصد) کاملاً متناسب، (۲۰ درصد) نسبتاً متناسب، (۲۰ درصد) نسبتاً نامناسب و (۴۰ درصد) کاملاً نامناسب این کاربری از حیث رعایت معیارهای ظرفیت است.
- نتایج ماتریس وابستگی بیانگر (۴۲/۸ درصد) کاملاً مناسب در زمینه کاربری‌های وابسته و (۵۷/۲ درصد) کاملاً مناسب از حیث دورگزینی از کاربری‌های نامناسب و غیر وابسته است.

یکی از مراحل مهم در فرایند برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری مرحله ارزیابی کاربری‌ها و سنجش میزان تناسبات لازم در چارچوب معیارهای کمی و کیفی است. بر اساس نتایج بدست آمده از روی نتایج ارزیابی ماتریس‌ها در مورد وضعیت کلی کاربری‌ها می‌توان قضاوت نمود و در صورتی که یک کاربری کاملاً ناسازگار، نامطلوب، نامناسب و غیر وابسته باشد قطعاً باید کاربری مورد مطالعه تغییر یابد و در صورت داشتن وضعیت نسبتاً سازگار، نسبتاً مطلوب، نسبتاً مناسب و نسبتاً وابسته باید به بر طرف نمودن موارد ناسازگار، نامطلوب، نامناسب و غیروابسته اقدام نمود. پس از این تحقیق نتیجه می‌گیریم که کاربری فضای سبز پارک ملت (نسبت‌سازگاری) را با کاربری‌های هم‌جوار خود را داراست.

پیشنهادها

با توجه به تجزیه و تحلیل معیارهای مکان‌گزینی و ارزیابی معیار و مکان‌یابی فضای سبز پارک ملت یک سری راه حل ارائه می‌شود:

- به علت گستردگی این پارک ایجاد زمین‌بازی برای نوجوانان لازم و ضروری است؛

- احداث سرویس بهداشتی، برای آسایش مردم؛

- با توجه به گستردگی پارک، وجود پلیس امنیت در پارک لازم و ضروری به

نظر می‌رسد.

منابع

- اسمعیل‌زاده اندیشه، لیلا و سلیمانی، علیرضا. (۱۳۹۴). «ارزیابی و مکانیابی فضاهای سبز منطقه ۴ تبریز با استفاده از GIS»، دومین کنفرانس بین‌المللی توسعه پایدار، راهکارها و چالش‌ها با محوریت کشاورزی، منابع طبیعی، محیط زیست و گردشگری.
- بردباری، شیرین و کاملی، محسن. (۱۳۹۴). «بررسی تحلیلی مکان‌یابی فضاهای سبز شهری با تاکید بر عوامل توسعه پایدار»، اولین همایش بین‌المللی و سومین همایش ملی معماری، عمران و محیط زیست شهری.
- پازند، فاطمه؛ ابلاقی، محسن. (۱۳۹۲). «بررسی اصول و معیارهای مکانیابی اراضی در برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری؛ مطالعه موردی ارزیابی مکانیابی پارک مادر منطقه ۲ شهر کرمان»، اولین کنفرانس ملی معماری و شهرسازی اسلامی و ترسیم سیمای شهری پایدار با گذر از معماری ایرانی-اسلامی و هویت گمشده آن.
- درویشی، یوسف؛ مددی، الناز. (۱۳۹۴). «تحلیلی بر وضعیت مکانیابی فضای سبز شهری اردبیل»، کنفرانس بین‌المللی انسان، معماری، عمران و شهر.
- زارع، رسول؛ قاضی عسکری‌نایینی، آرمان. (۱۳۹۰). «تحلیل مکانی فضایی سبز شهری با بکارگیری سامانه اطلاعات مکانی GIS»، کنفرانس ملی توسعه پایدار و عمران شهری.
- زاریان، ملیحه و بغدادی، آرش. (۱۳۹۵). «ارائه مدل بهینه مکانیابی و توزیع کاربری سبز شهری با رویکرد ارتقاء کیفیت زندگی اجتماعی نمونه موردی: فضاهای سبز شهری منطقه ۲ شهر تهران»، دومین کنفرانس بین‌المللی یافته‌های نوین پژوهشی در مهندسی عمران، معماری و مدیریت شهری.
- شریفی، بایزید؛ معروفی، ایوب؛ سورانی، ابراهیم. (۱۳۹۱). «مکانیابی فضاهای سبز شهری (پارکها) با استفاده از مدل AHP و سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) نمونه موردی: شهر اشنویه»، اولین همایش منطقه‌ای معماری و شهرسازی.
- قنبری، حسین؛ کریم‌نژاد، زهرا. (۱۳۹۳). «مکانیابی بهینه فضای سبز شهری با استفاده از GIS نمونه موردی شهر اردبیل»، اولین کنفرانس ملی شهرسازی، مدیریت شهری و توسعه پایدار.

- یوسفی‌روبیات، الهام؛ قسامی، فاطمه؛ صالحی، اسماعیل؛ جهانی، فاطمه. (۱۳۹۳). «تناسب فضای-مکانی فضای سبز شهری در پارک‌های منطقه‌ای شهر بیرجند»، *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۳۳، ۱۳۰-۱۱۳.
- Al-Shalabi, Mohamed A., Shattri Bin Mansor, Nordin Bin Ahmed, Rashid Shiriff, (2006) "GIS Based Multicriteria Approaches to Housing Site Suitability Assessment", *XXIII FIG Congress, Munich, Germany*.
- Balram Shivanand, Dragicevic Suzana, (2005), "Attitudes Toward Urban Green Space: Integrating Questionnaire Survey and Collaborative GIS Techniques to Improve Attitude Measurements", *Landscape and Urban Planning*
- Camarero, J.J., Gutierrez, E. and Fortin, M. J., (2000). "Spatial pattern of sub-alpine grassland Eco tones in the Spanish central Pyrenees". *Forest Ecology and Management*, 134: 1-16.
- Maruani. (2007), "Open space planning models: A review of approaches and methods", *Landscape and Urban Planning*, Volume 81, Issues 1-2, 29, Pages 1-13.
- McCord J. , M. McCord, W. McCluskey, P.T. Davis, D. McIlhatton, M. Haran, (2014), "Effect of public green space on residential property values in Belfast metropolitan area", *Journal of Financial Management of Property and Construction*, Vol. 19 Issue: 2, pp.117-137, <https://doi.org/10.1108/JFMPC-04-2013-0008>
- Millward, Andrew A and Sabir, senna, (2011); Benefits of a forested urban park: What is The value of Allan Gardens to the city of Toronto, Canada?, *Landscape and Urban Planning*, 100, 177-188 www.elsevier.com/locate/landrob plan Urban Planning.

